

Rita Miliūnaitė

Raštingumo problema ir viešoji nuomonė

Pranešimas asociacijos *Lituanistų sambūris* seminare
Dabarties iššūkiai mokyklinei lituanistikai,
skirtame Meilės Lukšienės 100-osioms gimimo metinėms

(Vilniaus universitetas, 2013 05 03)

Buvau paprašyta pakalbėti apie raštingumą, bet pamaniau – apie tai jūsų jau diskutuota skersai ir išilgai. Nebent yra vienas gal mažiau kalbėtas aspektas, kuris man pačiai rūpi – tai, kaip šią problemą mato pati visuomenė.

Džiaugiuosi, kad pastaruosius keletą metų viešojoje erdvėje raštingumo problema gyvai svarstoma. Žinoma, yra visko: ir visiškai priešingų nuomonių, ir skirtingų argumentų, protingų ir klaidingų išvadų.

Bent dalis žmonių aiškiai suvokia, kad mūsų kompiuteriškai raštingoje visuomenėje rašto kultūra nėra deramo lygio.

Štai ir visai prieš kelias dienas Vytautas Ališauskas žiniasklaidoje tai [įvardijo](#) kaip raštingumo krizę. Tiesa, jo akimis, raštingumo lygis niekur nekrinta: tiesiog susidaro toks kritimo vaizdas, nes virtualioje erdvėje rašo daugybė labai nevienodai raštingų žmonių, ir raštingumas atsiskleidžia toks, koks yra.

Be to, Ališauskas priduria:

„Joks internetas ir jokie anglicizmai negadina rašybos įgūdžių taip, kaip juos gadina mokykla“, kuri, pasako jo, „iki 7 klasės turėtų išugdyti taisyklingo rašymo automatizmą“.

Jau dabar galėtume pulti ginčytis, ir tai šiandien, tikiuosi, bus daroma, o aš norėjau šiuo pavyzdžiu tik pasakyti, kad štai tokios ir panašios mintys viešojoje erdvėje ir kuria diskusijų terpę. Iš jos galima išgvildinti esminius šios problemos aspektus, o svarbiausia – tai dirva, kurioje turėtų būti daiginami idėjų, kaip iš to viso išbristi, daigai.

Kaip tik apie kryptingą viešosios nuomonės kūrimą toliau ir noriu kalbėti, nes manau, kad ir jums nėra tas pats, kaip ši problema pateikiama viešai, kaip žmonės ją supranta ir kur ieško jos priežasčių ir išeičių. O nuo to, kaip į raštingumo reikalus žiūrės visuomenė – ir tėvai, ir vaikai, kokį toną savo antraštėmis duos žiniasklaidai, nuo to nemažai priklausys ir visų raštingumui gerinti numatytų veiksmų sėkmė, – veiksmų, kurie kol kas gražiai suguldyti ministerijos priemonių plane.

Viešojoje erdvėje pradėjus garsiai kalbėti apie raštingumo bėdas, taip garsiai, kad tas garsas nusirito iki politikos viršūnių, pagaliau imta susivokti: taigi klimpstame. Toliau šitaip važiuoti nebėra kur.

O įklimpusi, regis, ne tik mokykla. Štai vienas straipsnio apie raštingumą interneto komentaras:

Išdrįskime viešai pasakyti, kad neraštingi dabar ne vien moksleiviai, studentai. Vajetau, kokių beraščių straipsnius ir net knygas sukūrpiančių mokslų daktarų priviso! Keista, bet kelis diplomus pasaulio universitetuose sužvejoti nūnai lengviau... nei gimtosios kalbos pramokti. Užtat eidami lengviausiu keliu supaprastiname skyrybą, kadangi beraščiams „per sunku“ išmokti! Deja, vargu bau ko kita galėjome tikėtis, kai net rašytojai socialiniuose tinkluose didžiųjų arba lietuviškų raidžių rašyti nebesivargina...

Jeigu pažvelgsime plačiau už Lietuvos, matysime, kad į raštingumo bėdas esame įklimpę ne tik mes. Antai Didžiojoje Britanijoje neraštingumas tiesiogiai siejamas su ekonominiais nuostoliais:

- Britų pramonės konfederacija pernai paskelbė, kad jos netenkina darbo ieškančių žmonių išsilavinimas; darbdaviai priversti papildomai investuoti į savo darbuotojų raštingumo tobulinimo kursus.

- Britų kariuomenė skelbia, kad tarnaujantys kariai vis prasčiau rašo ir skaičiuoja. Todėl švietimo ministras siūlo rengti šalies mastu skaitymo konkursus.

- Viena mokykla toje pačioje Didžiojoje Britanijoje ieško kalbos redaktoriaus. Jis turėtų redaguoti... mokytojų rašomas ataskaitas, kurios pateikiamos mokinių tėvams. Redaktorius turės taisyti rašybos, skyrybos, gramatikos bei didžiųjų raidžių vartojimo klaidas.

Tačiau vargu ar tai gali mus labai paguosti. Nebent tik leidžia daryti išvadą, – kuo anksčiau susigriebsime, tuo daugiau vilčių išsikapstyti.

Toliau glaustai apibūdinsiu keturias viešojoje erdvėje skleidžiamas nuostatas dėl raštingumo.

1. Kam reikia lietuvių kalbos?

Turbūt niūriausia, bet, laimė, ne pati dažniausia nuostata susijusi su motyvacijos mokytis lietuvių kalbos, kartu ir jos rašybos, stoka. Tiesiai sakoma, kad lietuvių kalba nebėra savaiminė vertybė ir nematoma prasmės jos mokytis – tai įsilieja į bendrą nusivylimo gyvenimu Lietuvoje balsų chorą.

Tą sako ir mokiniai, ir jau išėję į gyvenimą žmonės. Štai kelios mintys:

- jaunimas nesieja savo ateities su Lietuva, o užsienyje lietuvių kalbos nereikės, todėl jos ir nesimoko;

- lietuvių kalba per sunki, per sudėtinga ir tik apkrauna smegenis;

- lietuvių kalba yra aborigenų kalba ir greitai jos nebeliks.

Ir klausiamo: kam reikalinga mirštančios tautos kalba?

Šiokia tokia atsvara tokioms mintims viešojoje erdvėje yra, bet per menkai girdima, per mažai argumentuojama.

Kitos trys nuostatos susijusios su tuo, kaip kaip viešojoje erdvėje įvardijamos neraštingumo priežastys.

2. Bendroji kalbinė aplinka

Gerai suvokiama, kad neraštingumo neįveiksime, kol nepalanki bendroji kalbinė aplinka. Kelios citatos iš interneto diskusijų:

- Kad lietuviai nebemoka lietuviškai – tai normalu. Spaudoje vien klaidos, televizijos vedėjai velniai žino kokią slengų kalbą, knygoje irgi pilna gramatinių ir stiliaus klaidų, o jau politikų kalbos žemiau kritikos. Valstybinės kalbos priežiūros institucijos tik dykai pinigėlius ima.

- Kasdienyje tapo net straipsnių antraštės su klaidomis, ir ne šiaip kokiomis sunkiai įkandamomis skyrybos ar stiliaus, bet pamatinėmis: linksniavimo, nosinių raidžių rašybos!

Sąlygos išmokti lietuvių kalbą net Lietuvoje gyvenančiam lietuviui gerokai sunkesnės negu prieš 20 metų: kol per radiją, televiziją girdėsime ne valstybinę kalbą, o kažkokį žargoną, o etalonu bus laikoma Algio Greitai kalba, apie tautos raštingumą užmirškime...

Dėl Valstybinės kalbos priežiūros institucijų iškart turiu pasakyti: jei sekate viešąją informaciją, neabejotinai pastebėjote: dar nė metų nėra, kaip naujai paskirta į VLKK pirmininko pareigas dr. Daiva Vaišnienė nuosekliai mėgina peržiūrėti svarbiausias sritis, kur lietuvių kalbos vartojimas yra apsilpęs – pradėdant kaip tik raštingumo reikalais ir baigiant įmonių pavadinimais. Mėgina išjudinti tuos, nuo kurių sprendimų gali bent kas pasikeisti.

Bet atitrunka į tuos veiksmus yra didžiulė: vienas po kito pilasi straipsniai: ko kalbininkai čia kišasi, mes esame laisva šalis ir kalbininkai turi būti tik visuomenės tarnai.

Taigi padėtis prieštaringa: iš kalbininkų vieni reikalauja daryti tvarką, kiti nori juos matyti parklupusius.

Viena aišku: bendroji kalbinė aplinka nuo kalbininkų, juolab nuo mokytojų, šiandien mažai tepriklauso, bet klausimas lieka: vis dėlto – ar mes galime čia ką nors pakeisti?

3. Informacinės technologijos

Kita visuomenės gyvai svarstoma neraštingumo priežastis – informacinės technologijos. Jos užklupo kaip stichija, nepasiruošus ir net gerai neįsivaizduojant, kuo tai gresia. Per kokius 15 metų jos sukūrė sunkiai bepakeičiamus įpročius – ir ne tik mokinių.

Mūsų vaikai pateko į tą terpę neparuošti, be jokio apsauginio šarvo.

Tik 2003 m. buvo sukurta ir patvirtinta technologija, leidžianti trumposiose žinutėse vartoti lietuviškus rašmenis. Bet vėlgi: lietuviškos raidės koduojamos taip, kad vietoj standartinių 160 ženklų į vieną žinutę telpa 70 lietuviškai koduotų, todėl siūlymas rašyti kuo trumpiau, bet lietuviškai, taip pat ne visada yra išeitis.

Ir nors techniškai kliūčių elektroninėje terpėje lietuviškai rašyti kaip ir nebėra, bet žmonės kartais prisipažįsta bijantys rašyti lietuviškomis raidėmis, kad nepasirodytų dar neraštingesni – jų taisyklingos rašybos įpročiai jau sumenkę.

Reikia atvirai pripažinti: ilgą laiką nesusivokimas valstybės mastu, kokią žalą padarys el. pašto programos ir telefonų klaviatūros be lietuviškų raidžių ir užaugino tokius karčius vaisius.

O ką girdime šiandien viešojoje erdvėje?

Neįmanoma nepastebėti, kad žiniasklaidoje jau keletą metų gana ryškiai ir nuosekliai driekiasi skandinaviškoji požiūrio į jaunimo raštą elektroninėje terpėje linija.

Antai prieš porą metų Kopenhagos profesorius Jensas Jorgensenas, Lietuvoje neretas svečias, [mėgino](#), kaip rašo žiniasklaida, griauti mitus apie jaunimo „kalbę“ dėl kalbos darymo. Tai esąs ne kalbos darymas, tai tik džiaugsmingas žaidimas laisvai naudojant kitokius kalbinius išteklius ir pagal kitokias taisykles, nei įpratę vyresni žmonės. Tai vyksta ne dėl to, kad jaunimas negalintis išmokti kalbos, nežinantis taisyklių ar negalintis jų laikytis. Jie žino labai daug, tiesiog skiriasi nuo vyresnės kartos.

Toks požiūris remiamas ir gerai žinomo britų mokslininko Davido Crystallo ne kartą reikštomis mintimis apie jaunimo rašomų trumpųjų žinučių naudą kalbos lavinimui. Štai ką Crystalas sako:

Svarbu tai, kad, jei nori tekstuose praleisti tam tikras raides, turi žinoti, kur ir kokios jos turi būti. Negali būti „kietas“, jei nežinai, ką darai. Taip paaiškėja, kad geriausi trumpųjų žinučių rašytojai faktiškai yra ir mažiausiai gramatikos klaidų darantys žmonės. Tokių teiginių ne kartą pagrindžiau pastarųjų metų tyrimais. Jie parodė, kad kuo daugiau žinučių rašai, tuo geresni tavo raštingumo įgūdžiai.

Ar galėtume tą žaidybiškumą paneigti?

Žinoma, ne.

Juk ir patys privačiame gyvenime žaidžiame, juokaujame elektroniškai. Bet žaismingoji dalis yra gera tol, kol juokas nevirsta ašaromis. Šiedu profesoriai iš esmės kalba tik apie žinutėse trumpinamus žodžius, juose praleidžiamas raides ir specialius simbolius vietoj raidžių, t. y. savotišką elektroninį slengą. Profesoriai žaidžia ir nemato reikalo suaugti.

Jie nekalba ir negali kalbėti apie nosinių ir ilgųjų raidžių rašymą ar nerašymą, apie *e* ir *ė* skyrimą – apie tai, ką informacinės technologijos iš mūsų jaunimo rašto kaip vėjas nupūtė ir niekais pavertė visus raštingumo įgūdžius.

Todėl skandinaviškąją propagandą mūsų žiniasklaidoje vadinčiau tiesiog neatsakingu užsižaidimu, jeigu ne daugiau.

Ir dar viena visuomenės diskutuojama neraštingumo priežastis, kuri jau visai tiesiogiai susijusi su mokykla, –

4. Švietimo politika ir lietuvių kalbos mokymo metodika

Vėlgi gana ryški viena kraštutinė nuostata, daugiausia, žinoma, pačių mokinių:

kokia lietuvių kalba sunki, ją reikia lengvinti: nosines palikti tik vienaskaitos galininko ir daugiskaitos kilmininko, ir tada mažiau nervinsimės dėl nebūtinų klaidų.

Visuomenė, ypač mokinių tėvai, kyla prieš pratybių sąsiuvinius, kur rašybos mokoma tik įrašant praleistas raides, ir vadina tuos sąsiuvinius proto žudikais. Štai mokinio tėvas piktinasi:

Mano nuomone, pirmiausia reikia mest lauk visas pratybas, už kurias mokama brangiai, o naudos nulis. Reikia grįžt prie sąsiuvinų, kaip prieš 20 ir daugiau metų mes rašėm viską savo rankele ir nenumirėm, užtai dar ir dabar rašom be klaidų, ar bent jau mažiau klaidų nei ką tik baigę mokslinčiai. Dabar jie tik lapus verčia, po raidelę įrašo – ir ką jie gali išmokyti. Švietimo sistema taip nuvažiavo žemyn, kad toliau jau nebėra kur.

Nedažna, bet skaudi mintis viešojoje erdvėje dėl mokytojų, ir ne tik lituanistų:

Esu lietuvių kalbos korepetitorė. Situacija kai kuriose Vilniaus mokyklose tragiška. [...] dirba daug nekompetentingų mokytojų, kurie nesugeba išdėstyti rašybos.

Arba mokinio mama rašo:

Kadangi seku, ką sūnus mokosi, tai visai nesistebiu rezultatais, nes dabartinė lietuvių kalbos programa ir pagal ją parengti vadovėliai ir pratybos pradinėse klasėse skirti piešti, karpyti, klijuoti ir t. t., bet tik ne rašyti.

Pasakiau mokytojui tokias savo pastabas, tai ši atsakė, kad dabartiniai vaikai rašo kompiuteriu, ten ir klaidas patikrina, tai kam jiems mokytis rašyti...

Arba antai apyjaunis fizikas rimtame bandomajame atsiskaitymo darbe dukart raudonai mokiniui prie įvertinimų parašo angliškai: *wow!* – kitąkart vaikas gali pradėti iš viso abejoti, kokioj čia valstybėj jis mokosi.

Dėl mokymo metodikos, vadovėlių ir programų visuomenei sunku diskutuoti, nes tai jau specifiniai dalykai, bet žmonės atkreipia akis ir į vadovėlius, prisimindami, ko ir kaip patys mokėsi. Jei iki šiol prisimena ir nepeikia – gal ne viskas seniau buvo blogai.

Štai kelios citatos:

Gerus, aiškius sovietinius vadovėlius pakeitė lobistų brošiūros (kitaip jų nepavadinsi).

Bet kuris, baigęs prieš 20–25 m., pažiūrėjęs į šių dienų moksleivių lietuvių kalbos vadovėlį pasibaisėja, kokios ten nesąmonės. Va ir visos neraštingumo problemos šaknis.

Daug prie beraščių kalbos prisidėjo leidyklų nežmoniškas pelno siekimas. Aišku, kad jos daro visokį spaudimą ministerijoms, kad tik patvirtintų bereikalingus pratybų sąsiuvinius.

Jūs geriausiai tuos vadovėlius pažįstate ir galite spręsti, kiek čia tiesos. Bet, matyt, ne viskas gerai. Kliūva ir baigiamojo lietuvių kalbos ir literatūros egzamino turinys. Patys mokiniai kritikuoja jį dėl perdėto suliteratūrinimo, kur sisteminiam kalbos žinių tikrinimui nėra deramos vietos.

Štai toks nesušukuotas viešojoje erdvėje nuomonių apie raštingumą vaizdas, žinoma, tik keli jo fragmentai, bet tas vaizdas turbūt tikresnis, nuoširdesnis, nei gaunamas ištyrus atsakymus į sociologų ar sociolingvistų kartais tendencingai suformuluotus klausimus.

Iš viso to vieną dalyką turime aiškiai suprasti: niekas neatlėks ir mūsų įklimpusių neišgelbės. O rypuoti nebėra kada. Turime susitelkti ir mėginti išsikapstyti savo jėgomis. **Visuomenės nuomonė, nepaisant kai kurių išsišokimų, dar tebėra palanki raštingumo nuostatomis diegti ir puoselėti.** Šitai reikia išnaudoti, nes jeigu visuomenė bus maitinama tik genetiškai modifikuotomis idėjomis, nereikės nė 10–15 metų, ir iš aktyvios veiklos pasitrauks paskutinė raštingoji karta, o tada procesai bus nebesuvaldomi.

Taigi – ką reikia daryti? Viešojoje erdvėje reikia šaltinio, iš kurio nuolat sklįstų teigiamos nuostatos dėl raštingumo. Bet ne kur nors užkampyje, o visų dažnai lankomoje vietoje, galbūt kokiam populiariame interneto portale.

Siūlau diskusijose apsvarstyti galimybę pačiame jūsų sambūryje suburti tegu nedidelį, bet veržlų, aktyvų ir, svarbu, į rašybos problemas gerai įsigilinusį žmonių būrį, kuris kryptingai ir nuosekliai užsiimtų viešosios nuomonės kūrimu – ne kokiais pavieniais interviu, o nuolatine, gerai apgalvota ir atkaklia sklaida.

Galbūt tai galėtų sietis su kokia eilute iš to ministerijos priemonių plano. O jeigu pripažįstama, kad tai valstybinio masto problema, tokiam darbui mokytojams į pagalbą turi būti samdomi geriausi viešųjų ryšių specialistai ir IT konsultantai. Iš to būrio turi eiti išdiskutuota ideologija, turi būti išnaršytos po kaulelį visuomenės nuostatos ir jų spragos – jeigu reikia – ir kiekvienas klaviatūros ženkliukas, ir aiškiai rodoma kryptis: ką, kaip ir kodėl turime daryti.

Visuomenei reikia pavyzdžio, kuris patrauktų. Šiandien atsidėti maloniam ir žaismingam gyvenimui yra tikrai ne tai, ko reikia šiuo mūsų tautos ir kalbos gyvavimo tarpsniu.

Antraip – kaip sako vienas interneto komentuotojas, nė nepastebėsime, kaip tikrai virsime beraščių tauta, pigia darbo jėga, kuria galima lengvai manipuluoti.

Tad linkiu jums kantrybės, atkaklumo ir – nenuleiskime rankų.